

УДК 37.025.8

ОСОБИСТІТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Венгер О.П., к. психол. н.,
викладач циклової комісії діловодства та філологічних дисциплін
Хмельницький торговельно-економічний коледж
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження особистості викладача у сучасному освітньому процесі. Розглянуто вплив викладача на активізацію пізнавальної діяльності студентів. Визначено психологічні умови активізації пізнавальної діяльності студентів.

Ключові слова: *пізнавальна діяльність, активізація, полімотивація, активність, особистість.*

В статье проанализированы научные подходы к исследованию личности преподавателя в современном образовательном процессе. Рассмотрено влияние преподавателя на активизацию познавательной деятельности студентов. Определены психологические условия активизации познавательной деятельности студентов.

Ключевые слова: *познавательная деятельность, активизация, полимотивация, активность, личность.*

Venher O.P. PERSONALITY OF A TEACHER AS MEANS OF INTENSIFYING AND DEVELOPING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY

The article analyzes scientific approaches to the study of the personality of a teacher in the modern educational process. The influence of the teacher on intensification of cognitive activity of students is considered. The psychological conditions for intensifying cognitive activity of students are determined.

Key words: *cognitive activity, intensification, polymotivation, activity, personality.*

Постановка проблеми. Характерною ознакою сучасної української освіти є, з одного боку, інтенсивна її комп'ютеризація та інформатизація, що відкриває доступ до практично необмежених інформаційних ресурсів, а з іншого – глобалізація, що полягає в універсалізації вимог, підвищенні якості освітніх послуг, прозорості функціонування знання й методик моніторингу його освоєння. Ці процеси, окрім безумовних та беззаперечних переваг, призводять до інформаційного перевантаження суб'єктів пізнання, виникнення інформаційного стресу.

Основою розпочатої трансформації української освіти є глобалізація, яка через модернізацію системи освіти повинна змінити уявлення суспільства про цю систему, орієнтуючи її на побудову суспільства знань, базою якого має стати висококласний людський капітал, сформований системою освіти, яка модифікується згідно зі світовими вимогами [1, с. 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місця викладача у сучасному освітньому процесі, його ролі у розвитку пізнавальної діяльності студентів, а також проблеми розроблення нових методів, технологій, форм та моделей, які б сприяли розвитку готовності студента до самостійного здобуття нових знань на різних етапах професійного становлення та суттєвого

підвищення результативності пізнавальної діяльності, давно постають перед психологічною наукою.

Е. Харгрівз зазначає, що «ми живемо в економіці знань, у суспільстві знань. Економіка знань стимулюється та управляється креативністю та винахідливістю. Освітні заклади суспільства знань повинні створювати ці якості; інакше їхні люди та їхні нації залишаться далеко позаду» [2, с. 11]. Коли Інтернет відкрив доступ до необмежених ресурсів із будь-якої можливої теми, вчителі перестали сприйматися основним джерелом знань, а очікування студентів від викладачів різко змінилися.

З. Ходсова та З. Теклулова у своєму дослідженні дійшли висновку, що «у сучасному світі фахівці повинні бути здатними не лише використовувати отримані знання, але також демонструвати лідерство, приймати рішення в нестандартних ситуаціях, а також знаходити, аналізувати та обробляти інформацію на свій розсуд» [3, с. 3175].

На невідповідність навчання сучасних студентів традиційними методами, в яких викладач є «основою навчання, а студенти лише пасивно поглинають попередньо оброблену інформацію», звертають свою увагу П. МакКарті та Л. Андерсон [4, с. 284].

Ще однією проблемою, на яку звертають увагу багато сучасних психологів в Україні та закордоном, є «нудьга студентів під час

здобуття вищої освіти і втрата мотивації до отримання знань» [5, с.1]. У серії з п'яти досліджень Пекрун, Гетц, Деніелс, Ступніські та Перрі виявили позитивний зв'язок між нудьгою та проблемою уважності, тоді як між нудьгою та успішністю в науковій діяльності було виявлено негативне відношення. У наступному огляді Пекрун, Гетц, Френзель, Бархфельд та Перрі виявили, що нудьга негативно пов'язана з мотивацією до навчання, обробленням інформації та пам'яттю [6, с.38].

За умов масового переходу на багаторівневу структуру підготовки у вищих навчальних закладах фахівцями вишівської освіти зазначається, що для досягнення високого рівня науково-практичної підготовки студентів необхідно вирішити дві головні проблеми: забезпечити можливість отримання студентами глибоких фундаментальних знань і змінити підходи до організації навчальної діяльності з метою підвищення якості навчання, розвинути творчі здібності студентів, прагнення до безперервного здобуття нових знань, а також урахувати інтереси студентів щодо самовизначення й самореалізації.

Отже, науковці сходяться на думці, що у сучасному глобалізованому суспільстві роль викладача в освітньому процесі кардинально змінилась і потрібно знаходити нові способи, методи та форми роботи, що активізують пізнавальну діяльність студентів у процесі здобуття вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У багатьох частинах світу законне прагнення до вищих освітніх стандартів переросло в примусову одержимість стандартизацією. Загалом, навчальні заклади по всьому світу (Україна не є винятком) не готують молодих людей до роботи в економіці знань і до гарного життя в сильному громадянському суспільстві. Замість того, щоб сприяти економічним винаходам та соціальній інтеграції, надто багато освітніх закладів «загрузли» у правилах та процедурах бездушної стандартизації.

Ми живемо у визначальний момент історії навчання, коли світ, у якому працюють вчителі, докорінно змінюється.

У своєму дослідженні Д. Нолан дійшла висновку, що в умовах глобалізації та комп'ютеризації «відвідування занять та успішність навчання на курсі знаходяться в прямій залежності від технологічних ресурсів, які доступні викладачеві та студентам» [7, с. 7]. Автор зазначає, що «основною метою навчання в контрасті з викладанням є зміщення фокусу від учителя та надання студентам змісту курсу до самих студентів та їх активної взаємодії з матеріалом кур-

су» [7, с. 8]. Завдяки активним методам навчання студенти можуть уникати традиційної ролі пасивних рецепторів, навчатися та практикувати, засвоювати знання та навички, використовувати їх по-справжньому.

Ми можемо сприяти створенню освітньої системи, в якій висококваліфіковані викладачі здатні генерувати творчість та винахідливість серед своїх студентів, відчувачи свою творчість та гнучкість, коли вони розвиваються як професіонали у суспільстві знань.

Незважаючи на усі зміни, які відбуваються сьогодні, основна роль у розвитку пізнавальної діяльності студента буде покладена на викладачів. Викладач повинен уміти організувати як роботу на самому занятті, групову роботу студентів, так й ефективну самостійну роботу студента. Реакцією на вимоги інформаційної революції є суттєві трансформації в особистісному «обличчі» викладача, котрий перестає бути єдиним або основним джерелом знань. Саме так утверджується комп'ютер. Проте саме викладач є сполучною ланкою молодої людини з її майбутньою професійною діяльністю, будучи при цьому не тільки джерелом інформації, але і головним фасилітатором пізнавальної діяльності студента.

Викладач має бути організатором пізнавальної діяльності та науково-технічної творчості студентів. Саме він визначає обсяг та зміст навчальної роботи студентів, регламентує час її проведення, контролює результати. Виступаючи керівником навчальної діяльності, викладач сприймається студентами, з одного боку, наставником, а з іншого – прикладом для наслідування, здатним допомогти майбутнім фахівцям досягти високого рівня професійної готовності.

Важливо також не забувати про те, що викладач повинен не лише давати фахові знання, а й приділяти увагу вихованню особистості, здатної до самоосвіти і саморозвитку, до вільного і компетентного визначення себе в суспільстві, культурі та професії.

Із метою виявлення особливостей розвитку пізнавальної діяльності студентів було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 125 студентів економічних спеціальностей Хмельницького економічного університету та Хмельницького інституту соціальних технологій «Україна». Метою дослідження було визначення проблем, з якими стикаються студенти у своїй навчально-пізнавальній діяльності.

У результаті емпіричного дослідження було виявлено, що пізнавальний мотив займає провідне місце у мотиваційній

структурі лише 10% студентів контрольних та 20% студентів експериментальних груп. У 43% студентів контрольних груп та 22,3% студентів експериментальних груп пізнавальний мотив взагалі не займає провідних позицій у діяльності.

Опитування, проведене серед студентів, продемонструвало також те, що 34% студентів контрольних груп та 27% студентів експериментальних груп вважають заняття нецікавими, а засоби навчання, якими користуються викладачі, неефективними та застарілими.

До того ж опитування серед студентів, які мали значну частку пропусків окремих курсів або ж не відвідували заняття загалом, показало, що близько половини студентів не знайшли контакту з викладачем або відчували певну неприязнь до себе з його боку.

Проведені теоретичні та емпіричні дослідження дали змогу визначити психологічні умови активізації пізнавальної діяльності студентів, а саме:

- формування суб'єкт-суб'єктних взаємин у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу шляхом організації та постійного підтримання суб'єктної міжособистісної навчальної взаємодії між викладачем і студентом, між студентом і студентом;

- удосконалення змістовного (гуманітаризація) і методичного (гуманізація та демократизація) компонентів навчального процесу;

- формування змістовної мотивації пізнавальної діяльності студентів;

- формування пізнавального інтересу до вивчення дисциплін (позитивне ставлення до навчального предмета, його значення для особистості студента, використання особистісних підходів до навчання);

- професійна орієнтація в організації навчальної діяльності (адаптований теоретичний зміст навчальної дисципліни до певної спеціальності, самостійна робота, проблемне та ситуаційне навчання, дослідницька діяльність, творчі й практичні роботи, оволодіння новими засобами діяльності, професійно-практична спрямованість знань).

Повноцінна і різноманітна пізнавальна діяльність студентів, яка є результатом і умовою успішного навчання, формується лише тоді, коли студенти розуміють цілі навчання, усвідомлюють значення того, що вивчається, виявляють інтерес до процесу і результату навчання. Психологічні дослідження свідчать про те, що усвідомлена мета досягається людиною активніше й швидше, а результат при цьому стає ви-

щим і якіснішим. Тому викладач повинен знати такі способи керівництва навчальним процесом, «які б постійно стимулювали активність, пробуджували і розвивали пізнавальний інтерес, прищеплювали творчий підхід до того, що вивчається, і сприяли розвитку пізнавальних сил студентів, готували їх до самоосвіти» [8, с. 320].

Студенти цінують творчість учителя, наявність у нього почуття нового, вміння відступити від визнаних педагогічних шаблонів і канонів, вони не люблять сірості й однотипності, засуджують необ'єктивність, відсутність єдності в словах і діях, підвищених вимог за умов поверхового знання предмета самим викладачем.

Із боку викладача активізація пізнавальної діяльності студента починається із цілепокладання. При цьому викладач повинен намагатися створити позитивно-емоційне ставлення студента до предмета, до себе та своєї діяльності. На другому етапі викладач повинен забезпечити умови для формування адекватної самооцінки студентів у процесі навчання на основі самоконтролю та самокорекції. На третьому етапі викладачеві важливо створити умови для самостійної пізнавальної роботи студентів та для індивідуальної творчої діяльності, враховуючи сформовані інтереси.

Діяльність, націлена на засвоєння вже існуючих наукових знань, і є навчальним пізнанням. Проте суб'єкт пізнання має особисто для себе відкривати усї ці знання, оскільки навчальний процес у ВНЗ повинен будуватися таким чином, щоб студент мав змогу не просто аналізувати та узагальнювати дійсність, прогнозувати подальший розвиток свого життя, а й конструювати перспективу цього розвитку, тобто виявляти певну активність.

Пізнавальна активність, яка зумовлює ефективність пізнавальної діяльності, виявляється у спрямованості та стійкості пізнавальних інтересів.

Сучасний вітчизняний психолог Н. Давидюк вважає, що «ядром пізнавальної ініціативності є пізнавальний інтерес» [9, с. 128].

Інтерес виявляється в активній самостійній діяльності й тим самим набуває значення стимулу цієї діяльності. Саме тому з пізнавальним інтересом пов'язані радість пізнання, його творча активність, взаємодія інтелекту й емоційно-вольової сфери особистості студента.

Як зазначає О. Олексюк, «найбільш повно процес активізації відбувається тоді, коли викладач:

- 1) робить акцент на виробленні у студента бажання пізнати нове, що дасть поштовх його подальшій пізнавальній діяльності і

виведе студента до стабільності у пізнавальній діяльності;

2) озброює студентів новими знаннями, пов'язаними з професійною діяльністю, уміннями і навичками творчого застосування (це приведе студентів до оволодіння майстерністю у майбутній педагогічній діяльності);

3) забезпечує надбання нових знань, оволодіння новими уміннями та навичками, що сприяє виникненню новоутворень у особистій сфері розвитку студента, виводить його на творчий рівень мислення, вирішення практичних завдань (студент виходить у професійній діяльності на педагогічну творчість)» [10, с.56].

Активізація пізнавальної діяльності студентів вищого навчального закладу викладачем пов'язана зі змістом навчального матеріалу, у процесі викладення якого важливим є:

1) *розкриття практичного значення навчального матеріалу* – застосування знань у практичній діяльності; розуміння місця науки у житті людей підвищує престиж науково-теоретичних знань;

2) *посилення новизни* – урахування новітніх фактів і відомостей, відкриттів і досягнень сучасної науки, а також виявлення невідомих закономірностей, вихід за межі навчальних програм;

3) *розгляд історичних фактів* – надання відомостей з історії науки, про наукові відкриття. Історизм допомагає студентам оцінити значення навчання, наближає процес учіння до наукового пізнання;

4) *залучення сучасних досягнень науки*.

В умовах глобалізації освіти є нагальна потреба формування «викладача-європейця» – людини, котра, по-перше, відкрита для світу, з повагою ставиться до культури різних народів і спрямована на діалог з іншими культурами; по-друге, людини мобільної у своєму розвитку й праці, тобто здатної сприймати нове, системно мислити, розуміти взаємозв'язки і взаємозалежності в суспільному розвитку; по-третє, професіонала своєї справи, якому притаманні особистісна відповідальність за безперервний професійний розвиток, наукова обґрунтованість і творчий характер практичної діяльності, неперервна і системна освіта, професійна підготовка.

Важливо зазначити, що особливе місце у активізації пізнавальної діяльності студентів є взаємодія з викладачем. Навчальний процес супроводжується певними відносинами, які виникають між його учасниками. Взаємини між викладачем і студентом завжди виявляються на занятті в емоційному тонусі діяльності суб'єктів навчання.

Розвитку пізнавальної діяльності сприяють інтелектуальний настрій студентів на оволодіння знаннями, ділова напруга, бесіди, дискусії, безперервна активна діяльність студентів, рівний позитивний тон у спілкуванні.

Важливу роль в активізації пізнавальної діяльності студентів має полімотивація.

Психологи поділяють розгортання полімотивації на такі сфери:

– *«пізнавальна мотивація*: активізація безпосередньої навчальної активності суб'єктів у відповідному емоційно-творчому ритмі;

– *практична мотивація*: формування стійкого освітнього досвіду, спільних паритетних взаємин між учителями і учнями, зокрема активізація механізмів взаємоорганізації, взаємоконтролю;

– *ментальна мотивація*: формування стійких сутнісних смислів у свідомості учасників освітнього дійства, а також активізація механізмів самоорганізації, самоконтролю, процесу цілепокладання;

– *мотивація самовдосконалення*: формування сенсу в житті, активізація механізмів самовизначення, самоствердження» [11, с. 107].

Сукупність особистих якостей викладача формує його авторитет, тобто загальновишнуду студентами значущість його переваг і оснований на цьому силу його виховного впливу. Авторитетним є той викладач, який знає свій предмет і майстерно його викладає, любить молодь, відчуває її наміри і прагнення, доброзичливо відгукується на них.

У процесі підготовки, професійного розвитку та професійного життя сучасні викладачі мають зрозуміти суспільство знань, в якому живуть і будуть працювати їхні студенти. Якщо вчителі не розуміють суспільство знань, то вони не можуть підготувати своїх учнів до цього.

Викладачі повинні знову посісти своє місце серед найбільш поважних членів суспільства і готувати своїх студентів бути громадянами світу. Вони повинні робити все можливе, щоб їхні студенти «процвітали» в сучасному суспільстві.

Викладання у суспільстві знань включає:

– глибокий розвиток пізнавальної діяльності, творчості та винахідливості студентів;

– залучення студентів до дослідження, роботу в командах та групах;

– постійне професійне навчання та вдосконалення самих викладачів;

– заохочення спільного навчального процесу із включенням проблемного навчання, прийняття відповідальності та довіри один до одного;

– здатність упоратися зі змінами, які відбуваються у світі.

У сьогоднішньому світі панує економіка знань, яка спонукає людей ставити свої інтереси перед суспільним добром, заглиблюватись у споживацтво замість того, щоб залучати себе до спільноти, насолоджуватися відчуттям тимчасової командної роботи, а не розвивати довгострокові емоції лояльності та наполегливості, що підтримують тривкі зобов'язання групового життя. Саме тому викладачі мають бути прикладом та виховувати у своїх студентів протилежні цінності разом із космополітичною ідентичністю, яка демонструє толерантність до раси та гендерних відмінностей, справжню цікавість і готовність учитися в інших культур.

Саме викладачі мають будувати громади, створювати суспільство знань та розвивати потенціал для інновацій, гнучкості та прихильності до змін, що є важливими для економічного процвітання. Водночас очікується, що вчителі також будуть протидіяти багатьом проблемам, які існують у сучасному суспільстві, зокрема надмірному споживчому характеру та втраті почуття спільноти.

Викладач – головна фігура навчально-виховного процесу. Його особистий приклад – могутній фактор виховного впливу. Сучасний викладач повинен прагнути втілити в собі риси ідеального педагога, постійно працювати над самовдосконаленням, спрямовувати свою навчально-виховну діяльність у русло підвищення інтелектуального рівня нації, формувати нову генерацію свідомих громадян України. Саме такий викладач відповідає нагальним суспільним запитам.

Висновки з проведеного дослідження. Пізнавальну діяльність студентів ВНЗ можна розвивати за умови комплексної, системно організованої роботи викладача, спрямованої на підтримку та розвиток відповідних особистісних рис та пізнавальної активності.

Перспективами подальших досліджень є вивчення впливу особистості викладача на виховання та навчання студентів, застосування сучасних технологій в освітньому процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Силадій І. Розвиток освіти в контексті основних викликів глобалізації. Вища освіта України. 2016. № 4. С. 34–38.
2. Hargreaves A. Teaching in the knowledge society: Education in the age of insecurity. NY: Teachers College Press, 2003. 230 p.
3. Chodasová Z., Tekulová Z. Education of students and graduates of technical schools for contemporary requirements of practice. Procedia. Social and Behavioral Sciences. 2015. P. 3170–3177.
4. McCarthy J.P., Anderson L. Active learning techniques versus traditional teaching styles: two experiments from history and political science. Innovative Higher Education, 24(4), 2000. P. 279–294.
5. Erik Rosegard 1 & Jackson Wilson. Capturing students' attention: An empirical study. Journal of the Scholarship of Teaching and Learning, Vol. 13, No. 5, December 2013, P. 1–20
6. Pekrun R., Goetz T., Frenzel A., Barchfeld P., Perry R. Measuring emotions in students' learning and performance: The Achievement Emotions Questionnaire (AEQ). Contemporary Educational Psychology, 36(1). 2011. P. 36–48.
7. Nolan D. The Case for Active Learning Classrooms. Department of Statistics. 2015. 35 p.
8. Новакова В. До питання про сутність індивідуальних навчально-дослідницьких завдань та етапи організації їх виконання. Навчально-методичне забезпечення кредитно-модульної системи організації навчального процесу в галузевих університетах: матер. VII Всеукр. конф. / НУВГП. Рівне, 2005. С. 316–324.
9. Давидюк Н. Проблеми активізації творчого потенціалу особистості. Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича. Серія: педагогіка і психологія : зб. наук. праць / голов. ред. Руденко В. Чернівці, 1999. Вип. 43. С. 127–130.
10. Олексюк О. Проблема активізації самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя. Збірник науково-методичних праць. Миколаїв, 1993. С. 55–59.
11. Гурова Л. Психологія мышлення. Москва. 2005. 135 с.